

Ірина Грачова

(Вінниця)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КЛАСУ СЛІВ- КВАНТИФІКАТОРІВ У СУЧАСНИХ ГРАМАТИЧНИХ СТУДІЯХ

У мовах багатьох народів світу є слова, частиномовний статус яких є затемненим і викликає численні дискусії щодо природи й становлення таких одиниць. Свого часу В.В.Виноградов увів парасольковий термін “гібридні”, який відбивав змішану природу таких лексико-семантичних розрядів російської мови як числівники, прислівники й дієприкметники [3, с. 42; с. 263-264]. Серед слів з такою гібридною природою особливий інтерес становлять слова-квантифікатори, походження й розвиток яких є **предметом** нашого дослідження.

Зазначимо також, що питання, пов’язані з категоріальним статусом, особливостями дистрибуції та сполучуваності слів-квантифікаторів у контексті їхнього становлення та утвердження в граматичній підсистемі англійської мови, й досі залишаються на периферії історичних студій. Труднощі у визначенні особливостей вживання й функціонування слів-квантифікаторів пов’язані насамперед із характером їхньої семантичної структури, яка містить семи, що перетинаються з наявними в інших частиномовних одиницях, а також їхньої синтаксичною поведінкою. **Метою статті** є аналіз існуючих теоретичних моделей інтерпретації граматичного статусу слів-квантифікаторів і їх місце у мовному полі кількості, що обумовлює **актуальність** дослідження цих слів на новій методологічній основі. Отож, **завданням даної статті** є визначення місця й ролі слів-квантифікаторів у сучасних граматичних студіях.

У сучасній англійській мові слова-квантифікатори входять у мовне поле кількості, оскільки вони складають особливу групу одиниць, що характеризується цілісною системною організацією та виражає неточну (неозначену) кількість, утворюючи опозицію з категорією точної кількості. Відсутність єдиного підходу до виокремлення класу слів-квантифікаторів в окрему частину мови, пояснюється складністю та багатогранністю цієї проблеми.

На пострадянському просторі основними принципами класифікації слів у мові вважають: семантичний, синтаксичний та морфологічний. Більшість дискусій пов'язані саме зі стрижневим питанням частиномовної класифікації: який принцип(и) повинен лежати в основі класифікації слів. У результаті були розроблені гомогенні й гетерогенні класифікації. На дотриманні одного з принципів фокус уваги сконцентровано на гомогенних класифікаціях, які ми знаходимо у працях О.О.Потебні, В.В.Виноградова, О.О.Шахматова, Л.Теньєра. Однак, більш прийнятною для розв'язання поставлених у нашому дослідженні завдань вважаємо *гетерогенну класифікацію*, що ґрунтується на ієрархії семантичного, синтаксичного та морфологічного критеріїв [4, с. 10-14] та ін.

Історії лінгвістики відомі різні підходи до систематизації лексико-граматичних розрядів слів. У деяких із них наявний перетин граматичних характеристик, що почасти ускладнює застосування конвенційних критеріїв до їх виокремлення, зокрема, у випадку числівників і займенників. Свого часу Ж.Вандрієс писав, що визначення частиномовного статусу слів є настільки важким, що й донині ніхто не створив задовільної класифікації [2, с. 114; пор. також: 5].

В античній літературі, зокрема, в діалозі Платона “Cratylus”, згадується лише два класи: *onoma* (ὄνομα) та *rhema* (ῥημα), тобто слова схожі на іменники та слова схожі на дієслова. Учення про частини мови сформувалося в олександрійський період (III-I ст.ст. до н.е.), коли була створена канонічна система, відома за граматику Діонісія Фракійця (кінець II ст. до н.е.). Вона

включала ім'я, дієслово, дієприкметник, член (артикль), займенник, прийменник, прислівник, сполучник. Римські вчені адаптували названу класифікацію, виокремивши нову частину мови – вигук. Однак, **числівник чи будь-яке слово, на позначення кількості, не виокремлювали в жодній з існуючих класифікацій.** Уперше числівник як самостійна частина мови згадується лише у XVII ст. [6, с. 107].

Ідентифікація лексико-граматичного статусу слів з урахуванням їхньої ролі в організації та функціонуванні мовної системи – одне з основних завдань сучасної лінгвістичної теорії. Причиною, що змушує дослідників звертатися до проблеми категоріального значення мовних одиниць є розпрацювання нових теоретичних парадигм, зокрема, когнітивної [10].

Фокусування уваги на розмежуванні числівників та займенників, виокремлення з-поміж них квантифікаторів властиве як славістам, так і германістам. У славістичних студіях XX ст. існує декілька термінів на позначення досліджуваного класу слів. Зокрема, цей клас слів отримав назву “кількісні слова”, запропонований Л.В.Щербою, у який дослідник об'єднав кількісні числівники й неозначені займенники, розглядаючи як слова однієї частини мови [15, с. 73].

Проблема розмежування категоріальних значень займенників та числівників неодноразово висвітлювалася в граматичних студіях, де вживався термін “займенник” стосовно широкого кола слів, у тому числі іменників, прикметників, числівників і навіть прислівників. За своїми граматичними властивостями вони неоднорідні, оскільки володіють різними морфологічними категоріями й синтаксичними функціями. За Н.Ю.Шведовою, займенники-числівники – це слова на зразок *скільки, декілька, багато, мало*, оскільки їхні морфологічні характеристики є тотожними [12, с. 531]. Той факт, що людина може оперувати нечіткими, наближеними множинами, дозволяє відносити до переліку означено-кількісних числівників слова на позначення неозначеної кількості: *багато, мало* та інші. Оскільки самостійність числівників і класу слів-

квантифікаторів постійно заперечується, їх часто “розміщують” серед інших частин мови. У нашому дослідженні слова *декілька*, *багато*, *мало* та інші, еквівалентні англійським *some*, *many*, *little*, etc., виокремлено в окремий категоріальний клас слів-квантифікаторів. Включення одиниці в новий для неї клас, обов’язково надає їй значення цього класу, тобто здатність виражати його спільну ідею [10, с. 212]. Значення неозначеної кількості і є цією спільною ознакою.

Згідно з принципами української функціональної граматики, дослідження синтаксичних одиниць і категорій передбачає врахування двох аспектів їх функціонування – семантичний і формальний [4, с. 13]. При такому підході числівники позбавлені самостійного частиномовного статусу. Вони є лексичними морфемами, “приписаними” до тієї частини мови, яка щільно пов’язана з кількісним показником, тобто з іменником. Українські еквіваленти англійських квантифікаторів включають такі слова як *багато*, *кілька*, *чимало*, *мало*, *декілька* тощо; їх відносять до неозначених кількісних числівників як неозначену форму множини [4, с. 10-35].

Щодо вітчизняної германістики, то відомо, що в її формуванні вирішальну роль зіграв формально-зорієнтований підхід, успадкований від славістики. Зокрема, В.М.Жирмунський, як представник “старшої” генерації радянських германістів, розміщував займенники й числівники (останні з яких він тлумачив як “рахункові слова” і розглядав як різновид займенників) серед “напівформальних” слів [5, с. 10–11]. У розвідках із діахронії В.М.Ярцева, наприклад, виділяла займенники та числівники в окремі лексико-граматичні розряди, зазначаючи, що протягом середньоанглійського періоду вони поступово втрачають свої парадигми [16, с. 121]. За О.І.Смирницьким, досліджувані одиниці належать до розряду неозначених займенників [13, с. 191-192].

Таким чином, у лінгвістиці кількісні числівники – це слова, які мають чітке значення кількості і є повнозначними словами, а квантифікатори (неозначені займенники) часто кваліфікують разом із займенниками інших

розрядів як неповнозначні. Основними інтегральними властивостями числівників і займенників є їхня здатність виконувати роль присубстантивного детермінатива, при цьому в сучасній англійській мові квантифікатор, якщо це слово, а не словосполучення, слідує безпосередньо за детермінативом або артиклем, напр., *his many good friends*.

Низка відомих вітчизняних учених зробили значний внесок у вивчення кількісних слів. Зокрема, І.Г.Кошєвая досліджувала лексико-граматичне вираження числа через клас слів-квантифікаторів, використовуючи принцип опозицій [9]. Е.Я.Мороховська виокремлювала номінатори (nominals), вербалії (verbal elements), адвербалії (adverbals), ад'єктиви (adjectivals) та квантифікатори (quantifiers) як лексико-синтаксичні класи, що об'єднують слова, групи слів чи навіть словосполучення та базуються на спільній семантиці та функції.

Згідно з тезою С.А.Жаботинської, що впливає з теорії Е.С.Кубрякової про членування первісно єдиної категорії найменування шляхом розщеплення дифузних і нерозчленованих значень на загальні категоріальні значення частин мови [11, с. 44], числівники так само, як і кардинальні частини мови (іменник, дієслово, прикметник, прислівник), виокремилися з предметних найменувань у якості приіменних ознак на певному етапі розвитку мисленевої категорії кількості.

Таким чином, у мовознавчих студіях проблему виокремлення квантифікаторів із класу числівників можна поділити на дві групи:

- квантифікатори – це самостійна частина мови;
- квантифікатори й числівники належать до одного класу слів.

Неможливість побудови спільної парадигми для числівників та квантифікаторів обґрунтовано, напр., у Є.В.Щебетенко, яка виділяє квантифікатори в самостійну частину мови, семантика й синтаксис яких відрізняється від числівників. На її погляд, у загальній категорії кількості клас слів-квантифікаторів займає вагоме місце, а всі члени цієї групи є часто вживаними. Кількісна ознака покладена в основу об'єднання квантифікаторів

в єдину лексико-граматичну систему, а ознака "невизначена кількість", якою володіє кожен член цієї групи, структурно-граматичні особливості й загальні закономірності функціонування, дозволили визначити цей клас, як єдину систему [14, с. 2-4]. Співзвучною з Є.В.Щебетенко є позиція деяких зарубіжних авторів, які вказують на категоріальну несумісність числівників і квантифікаторів, виокремивши числівники з класу квантифікаторів, зокрема, Д.Карден, Холл Парте, Д.Лакофф. Розмежування числівників від квантифікаторів властиве деяким західним дослідникам, зокрема, Р.Квірку та С.Гринбауму, на погляд яких кількісні числівники й квантифікатори на противагу кваліфікуючих прикметників займають у синтагмі взаємовиключні позиції [21, с. 143]. Пор.: *square blue ties*; **five many ties*.

Через брак відповідних методик у лінгвістиці минулих періодів її розвитку багато питань, пов'язаних з уточненням статусу досліджуваного класу слів, залишалися дискусійними й такими, що викликали неприйняття. І тільки з виникнення нових наукових парадигм, у тому числі генеративної, вирішення цих проблем виявляється можливим.

У новітній історії вітчизняної лінгвістики побутує думка про те, що метою дослідження числових імен у загальному вигляді є ідентифікація місця числівника в системі опосередкованих мовою знань, а цей клас одиниць розглядається з когнітивно-ономасіологічного ракурсу [8, с. 34].

Відсутність консенсусу в розв'язанні цієї проблеми пояснюється складністю визначення місця класу слів-квантифікаторів серед інших частин мови. Особливої уваги заслуговує думка С.А.Жаботинської, яка виокремлює числівники та квантифікатори в окремі частини мови з погляду їхньої просторової предметної форми. За С.А.Жаботинською, числівники і квантифікатори в англійській мові, входять до частиномовної системи, займаючи проміжне положення між займенниками та іменниками. При цьому за своїми характеристиками квантифікатори є ближчими до займенників, а числівники – до іменників [7, с. 141-142].

У нашому дослідженні ми визначаємо квантифікатори як слова, об'єднані значенням неозначеної кількості, що виступають у мові одним із спеціалізованих засобів вираження кількісних відношень й отримують самостійний категоріальний статус завдяки тільки їм властивим синтаксичним дистрибуціям у реченні.

Згідно з Д.Лічем, Я.Свартвіком, квантифікатори – це детермінативи і займенники, що позначають кількість. Серед квантифікаторів, які є детермінативами, деякі (напр. *all, both, half*) функціонують як предетермінативи (*predeterminers*) у межах NP, інші (напр. *any, every, each, (n)either, much, some*) — як центральні детермінативи (*central determiners*), інші (напр. *few, less, little, many, more, several*) — як постдетермінативи (*postdeterminers*).

У сучасній англійській мові розрізнення класу квантифікаторів, детермінативів та неозначених займенників є складним завданням, і тому в межах класу препозитивних присубстантивних ад'юнктив прийнято виокремлювати дві групи слів – детермінативи й квантифікатори. Деякі дослідники визначають детермінативи як кількісні або кванторні утворення (Л.С.Бархударов, О.Есперсен, Н.Ф.Иртеньева). Оскільки лексеми типу *all, any, some* тощо, можуть поєднувати функції детермінативів і кванторів, це дозволяє діагностувати їх детермінативами-кванторами – узагальнюючими (*all*) та роз'єднуючими (*some, any, many,...*).

Першою ознакою, яка дозволяє виділити детермінативи з-поміж інших класів слів є їхня здатність займати позицію артикля в субстантивному словосполученні. Крім того, лише артикль або детермінатив можуть використовуватися при іменникові. Друга ознака – при іменникові може вживатися одночасно лише один детермінатив; третя – у складному словосполученні з поширеним ядром вони, як правило, займають перше місце; лише невелика група слів використовується в позиції, яка передуює детермінативу в субстантивному словосполученні. Таким чином,

переважна кількість детермінативів в англійській мові належить до лексико-граматичних розрядів займенників.

Зазначимо, що група детермінативів і квантифікаторів частково перехрещуються у вживанні: такі слова як *any, each, every, (n)either, enough, some* одночасно належать до цих лексико-граматичних розрядів. Інші квантифікатори, і також усі числівники не є детермінативами і тому в субстантивних словосполученнях уживаються поряд із детермінативами. Якщо квантифікатор представлено словом, а не словосполученням, то він слідує за детермінативом чи артиклем, перед іншими препозитивними ад'юнктами: *these two red stone houses; his many good friends*; винятком є *both* у препозиції до детермінатива або артикля. Незважаючи те, що ці два класи слів перетинаються, квантифікатори володіють особливими формальними ознаками, які відрізняють їх від інших типів ад'юнктів, а саме, всі вони певним чином пов'язані з формою числа іменника – ядра словосполучення. Тому квантифікатори можуть бути поділені на такі, що використовуються:

1) лише з однією іменника: кількісний числівник *one*, усі порядкові числівники, займенники *each, every, either, much, little, less, least* (приналежність *much* та *little (less, least)* до займенників спірна);

2) лише з множиною іменника: усі кількісні числівники, крім *one*, займенники *both, several, many, few (fewer, fewest)* та сполучення *a few* (їх приналежність до займенників визначається не всіма граматистами), сполучення *a number of, a pair/couple of, the majority of* та інші;

3) з однією іменника, якщо останні належать до підкласу “незлічуваних” та лише з множиною, якщо належать до “злічуваних”: займенники *any, enough, more, most, enough, some*; сполучення *a lot of, plenty of, a great/good deal of, a handful/ spoonful* та інші іменники із суфіксом – *ful / of* [1, с. 60-64].

Концептуальні засади традиційної граматики почасти є завузькими для повного розкриття природи слів-квантифікаторів, і тому ми звертаємося до інших лінгвістичних парадигм. Наразі далі логічним буде розгляд традицій та

підходів до ідентифікації класу слів-квантифікаторів у західній граматичній традиції.

У сучасному англійському та американському мовознавстві існує два підходи щодо систематизації мовних одиниць: частини мови (*parts of speech*) та класи слів (*word classes*). Термін *word classes* (класи слів) є більш поширеним, оскільки він є прозорішим і позначає об'єднання окремих слів у класи з урахуванням їхньої морфології, семантики й ролі в структурі речення. До них належать іменник, дієслово, прикметник і прислівник, які є відкритими класами, а займенник, прийменник, сполучник є закритими. Останні включають також артикль, допоміжні елементи, клітики, поєднувальні елементи, вигук, заперечні частки, квантифікатори, постпозитиви, форми-PRO, маркери ввічливості [18, с. 91].

Дж.Олсоп, зокрема, виокремлює 12 частин мови: традиційні – іменник, прикметник, займенник, прийменник, дієслово, прислівник, фразові дієслова, а також нетрадиційні – артиклі та демонстративи, **квантифікатори** і дистрибутиви [17].

Деякі структуралісти, зокрема Ч.Фріз, виокремлюють чотири частини мови в сучасній англійській мові: основні (чотири класи) й функціональні (п'ятнадцять підкласів), а саме, на зразок *one, all, both, two, this, each, few, many, more, most, some, any, its*, які є маркерами перших [19, с. 88-89].

У генеративній граматиці, як правило, виділяють такі типові лексичні категорії: іменник (N), дієслово (V), прикметник (Adj) та прийменник (P), також: прислівник (Adv) (*quickly, soon ...*), сполучник (Conj) (*and, but, or ...*), детермінатив (Det) (*a, the, this, these ...*), допоміжні дієслова (Aux) (*have, will, should ...*) та квантифікатори (Q) (*all, every, some ...*). Пор. напр., *all* у NP *all the men* із лексичним ядром *men* займає предетермінативну позицію. Однак, фрази типу **some the men, *every the men* пояснити з цієї точки зору є проблематичним (Н.Хомський, Р.Фрейдін, Л.Хегман та ін.).

Згідно з І.Ціммерманном, кожна синтаксична одиниця категоризується як певний пучок ознак із специфікацією проєкцій лексичних одиниць

у синтаксичні конструкції, які володіють тим чи іншим набором указаних ознак. До вже існуючих вона додає (V, N, A і т.д.) ознаки детермінатива (Det), прислівника (Adv), **квантифікатора (Q)** і сполучника (Conj) для того, щоб показати більшу диференційованість класів слів. Якщо брати до уваги названі додаткові категорії, то кількість класів збільшується порівняно з наявними в традиційній граматиці. Особливе місце у цій класифікації належить кванторам. Запис [+Det, +Q, +N, +A] означає, що слова типу нім. *jeder* (кожен) або *einige* “окремі” можуть вживатися як детермінативи (*jedes Kind* “кожна дитина”), як квантори (“кожен із присутніх”), як іменники (“кожен знає”) або як прикметники (*einige Bemerkungen* “окремі зауваження”). Отже, з вищезазначеного запису видно, що синтаксичні ознаки, з одного боку, зближують квантори з іншими частинами мови, а з іншого, характеризують цей клас як унікальний [22, с. 865-867].

У цьому зв'язку хотілося б також зазначити, що в сучасних англійських граматиках квантифікатори представлені як окремий клас слів (Alexander L.G., Okulska U. та інші). Їх, зокрема, визначають як “слова або фрази на зразок *few, little, plenty (of)*, які модифікують іменник і показують ступінь його (не)злічуваності”.

Автори “Collins Cobuild English Grammar” будують свою частиномовну класифікацію, намагаючись поєднати когнітивний та традиційний підходи, виокремлюючи прикметники, присвійні займенники, квантифікатори, числівники та кваліфікатори в одну групу з огляду того, що вони подають інформацію про людей і про речі [20]. Отже, головною причиною нового звертання до проблеми частин мови є ті кардинальні зміни у сфері лінгвістики, які виникли з появою когнітивного підходу.

Отже, у лінгвістичній літературі є певна кількість різноманітних термінів для позначення досліджуваного класу слів, зокрема, рахункові слова, квантитативи, нумеративи, квантифікатори, квантори. Однак, в англійській граматичній традиції послуговуються терміном “квантифікатор”,

етимологія якого, на наш погляд, повністю відбиває семантику досліджуваних одиниць.

АНОТАЦІЯ

У статті коротко подане бачення автора сучасних концептуальних тенденцій та перспектив розвитку граматики у світі оновлених підходів до вивчення граматичних категорій.

Ключові слова: гетерогенна класифікація, детермінативи, квантифікатори, нумеративи.

The article is dedicated to the author's view on the modern conceptual tendencies and on the perspective development of grammar in the light of new approaches to grammatical categories.

Key words: heterogenous classification, determiners, quantifiers, numerals.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1966. – 200 с.
2. Вандриес Ж. Язык (лингвистическое введение в историю) / Пер. с фр.; Под ред. Р.О.Шор. – 2-е изд., стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 408 с.
3. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове; Отв. ред. Г.А.Золотова. – 3-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 1986. – 640 с.
4. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наукова думка, 1988. – 255 с. – Библиогр.: с. 247-254.
5. Вопросы теории частей речи (на материале языков различных типов); Под ред. акад. В.М.Жирмунский, док. филол.наук О.П.Суник. – Л.: Наука, 1968. – 344 с.
6. Гвишиани Н.Б. Полифункциональные слова в языке и речи. – М.: Высшая школа, 1979. – 199 с. – Библиогр.: с. 186-195.

7. Жаботинская С.А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка). – М.: Ин-т языкозн. РАН, 1992. – 216 с. – Библиогр.: с. 197-212.
8. Жаботинская С.А. Числительные современного английского языка (к вопросу о категориальном статусе): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04; – Защищена 10.12.1982. – К., 1982. – 208 с.: ил., таб. – Библиогр.: с. 167-188.
9. Кошечкина И.Г. Теоретическая грамматика английского языка. – М.: Просвещение, 1982. – 335 с.
10. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: ИЯРАН, 1997. – 327 с. – Библиогр.: с. 310-326.
11. Кубрякова Е.С. Части речи в ономазиологическом освещении / АН СССР, науч. совет по теории сов. языкознан. ин-т языкознан. – М.: Наука, 1978. – 115 с.
12. Русская грамматика; Ред. кол. д.ф.н. Н.Ю. Шведова и др. – М.: Наука, 1980. – Т. 3. – 784 с.
13. Смирницкий А.И. Морфология английского языка; Под ред. В.В.Пассек. – М.: Издательство литературы на иностр. яз. – 1959. – 440 с.: черт., 2 л. илл.
14. Щebetенко Е.В. Группа квантификаторов как лексико-грамматическая система выражения неопределенного количества в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Московск. гос. пед. ин-т им. В.И.Ленина.– М., 1977. – 16 с.
15. Щербина Л.В. О частях речи в русском языке // Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1957. – С. 63-84.
16. Ярцева В.Н. Историческая морфология английского языка. – М. – Л.: Издательство АН СССР, 1960. – 194 с. – Прим.: с. 177-192.
17. Allsop J. Cassell's Students' English Grammar. – L.: Cassell Publishers Ltd., 1991. – 327 p.
18. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 489 p.
19. Fries Ch. The Structure of English. – London: Longmans, 1952. – 395 p. 247.

20. Collins Cobuild English Grammar. – London: The University of Birmingham. Collins Cobuild Harper Collins Publisher, 1995. – 486 p.

21. Quirk R., Greenbaum S. A Grammar of Contemporary English. – L.: Longman, 1972. – 1120 p.

22. Zimmermann I. Syntactic categorization // Proceedings of the fourteenth International Congress of Linguistic. – Part I. – Berlin, 1987. – P. 865-867.

Грачова Ірина Євгеніївна, старший викладач кафедри англійської мови, кандидат філологічних наук Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського